

ՀԵՏԱՔՐՔՐԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆ ՄԻ

Կը փութանք ծանուցանել ազգայնաց, թէ մօտ օրերս նոր եւ զարմանալի գիւտ մ'իւզած է Պարսի քաղաքին մէջ, որ եթէ ամէն մարդու համար մեծ կարեւորութիւն չունի, սակայն հայազգի եւ հայազեւ բանասիրաց համար ամենամեծ եւ ամենահետաքրքրական գիւտ մ'է, որ կարող է մեր պատմութեան եւ մատենագրութեան մէջ արտաքայ կարգի փոփոխութիւն մի յառաջ բերել. . . Մար Իրաս Կատլինայի ասորերէն գիրքն գտած է:

Յիշեալ քաղաքին մէջ բնակող մեր այնիւ բարեկամներէն մին՝ առանձին թղթով՝ հաւորացեց մեզ այդ վերին ասորեանի կարեւոր լուրը, զոր մենք եւս ամենայն վերապահօւթեամբ կը հրատարակենք թերթի մէջ, քանի որ աւելի որոշ եւ անոյգ տեղեկութիւններ չենք ստացած: Այն նշանաւոր գիտօրէն նկատմամբ, զոր պր. րամստէր նամակագիրն եւս ի յայն միայն գիտէ, հետեւեալ պարագաները կը պատմէ. «Պարսու Արեշէրեան կենդանի ըլլալը վարժարանի ուղեւորներէն մին, երբ հետազոտութեան մը համար պարսկցին յատուցած: Այն նշանաւոր գիտօրէն նկատմամբ, զոր պր. րամստէր նամակագիրն մը գտար է: Ասոր ինչ բոլոր հատկաւոր համար կը յանձնեն ասորերէնի եւ երբայեղներէն ուսուցիչ հայերէնագէտ Կարբէրի», որ յանկարծակիի կու գայ՝ երբ կը տեսնէ թէ նոյն վայրկեանին իսկ յոյս կը ցնդին իւր բոլոր կարծիքներն, զորս խորհրդացոյ նկատմամբ յայտնուի է. . . եւ տկամայ կը յայտարարէ թէ Մար Իրաս Կատլինայի Հայոց պատմաբանն է, զոր կը մշտնադարձ խորհրդային: Յետոյ կը յաւելու պր. նամակագիրն, թէ իսկայն ինքն անձամբ միշտ ուսուցչագիւտ պր. Կարբէրին գնացել էր գիւտն. նա կորուկ կերպով «Այս» պատասխաններ է եւ ուրիշ տեղեկութիւն չե ուղարկ տալ: Այն միջոց մեր բարեկամն ուղղակի Արեշէրեան կենդանի ըլլալը վարժարանի գնացել է, իրեն աչքը իսկ տեսելու համար եղած գիւտը եւ միանգամայն իւր

ուսած բաւականաչափ ասորերէնով բազմատեղու համար նոյնը խորհրդացոյն զրոյց հետ. եւ պատասխան բնագոյն է, թէ պր. Կարբէրին յանձնուած է այն՝ քննութեան համար: Յետոյ խմբերէն է հայերէնագէտ պր. Մէլեհէն, թէ պր. Կարբէրին անոր նկատմամբ տեղեկութիւն եւ ուսումնասիրութիւն մի պիտի հրատարակէ Հանգես Ամսորեայի մէջ:

Եթէ յիշուի ստացի է այդ բարն, ինչպէս կը յատնէր, որպիսի մեծ գարագաւու մի պիտի լինի մեր գրականութեան եւ պատմութեան համար, որով պիտի ջնջուին մեր նուիրակն Պատմաւոր անուան շարքը եւ վերան նկատուած բոլոր սեւ արատները, որոց զէմ գծախառնարար չունեցաւ ցարդ հզօր ջատաջ գով. եւ յափշտութիւն եւ ի կորստն իրեն գէմ գիշուած բանասիրաց եւ քննադատից, հսկայի մի նման պիտի կանգնի նա՝ մէկ ձեռքով Մար Իրաս Կատլինայի վերայ յեցած, եւ միւս ձեռքը բռնած ազգային աւանդութեանց հաշիւ: Այն ժամանակ, մինչեւ ցարդ խորհրդացոյ պատմութիւնը խորհրդող լուսնու սեւք, պիտի տարալուին իրենց գրութեանց բանագրու մեկնութիւններ տայ եւ արդարաւոր ընել. իսկ միւս կողմէն, մեր նախնական պատմութեան մաս թէ չկերպ պիտի լուսաւորուին, խորհրդացոյ երեւակայութեան զիւտներ կարծուած գէպը եւ պարագայք իրականութիւն պիտի զգենուն, եւ ուրիշ սրբախաղի հետեւադրեր յառաջ պիտի գան:

Սակայն այն միջոց միայն պիտի կարենանք հաստատել ստուգիւ այս բոլորը, երբ քննուի եւ գրական փաստերով ապացուցուի, թէ իւրաք նորագիւտ Մար Իրաս Կատլինայի գիրքն ճշդիւ կը համաձայնի խորհրդացոյ յիշած Մար Իրասայ պատմութեան հետ: Յուսանք թէ պր. Կարբէրին ուսումնասիրութիւնն ի մօտոյ լայս տեսնելով, փորձենք մեր այս տարակայաններ եւ լիւրջի գոհացնել մեր այս հետաքրքրութիւնը եւ յոյսերը: